

DEÁK CSILLAG

A magas kultúra trónfosztása*

Mindenki lehet művész
Andy Warhol

Gondolná valaki, hogy egy csokoládégyár jelentős hatással lehetett a 20. század művészetére? Pedig ez történt. A csokigyár tulajdonosai, a Ludwig házaspár, jó ötven éve, jeles tanácsadók segítségét elfogadva, fáradságot, pénzt nem sajnálva nagy mennyiségben vásárolta fel az amerikai pop art alkotásokat. Mindezt akkor, amikor a New York-i MoMa-ban (1962) tartott szimpóziumon még azon vitatkoztak a művészettörténészek, hogy a pop art művészet-e vagy sem. De azt sem szabad elfelejteni, hogy a Ludwig házaspár, aki azóta megalapította a Ludwig Múzeumok hálózatát a világ több nagyvárosában, nem egyszerűen csak nagykapitalista, hanem mindketten művészettörténészek (Peter Ludwig Picassóból doktorált).

A háború utáni években a modern képzőművészet érvényre jutott, de a filmtől és popzenétől eltérően nem vált populáris, megmaradt a képzettek és azok számára, akik közéjük akartak tartozni. A képzőművészetnek az absztrakció magaslatára való felemelkedése után a pop artnál a sokak által érhető hétköznapi kultúra megjelenítése került előtérbe. A sokszorosítás, valamint a közvetítettség, a tárgyhalmozás kulcsfogalmakká váltak a hatvanas-hetvenes években és meghatározták a huszadik század vizuális kultúráját. A pop art visszanyúlt a realizmushoz és a figuratív ábrázoláshoz, szabadon, tilalomfák nélkül, az amerikanizált reklámvilág és a mögötte rejtőző magány és névtelenség ellentmondásait megtestesítve.

Andy Warhol és művésztársai nem tizenöt percre vonták magukra a világ figyelmét. A pop art jelentőségét mutatja, hogy ebben az évben a londoni Tate Modernben *The World Goes*

* *Ludwig Goes Pop + The East Side Story* című csoportos kiállítás (2015. 10. 09 – 2016. 01. 03. Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Művészetek Palotája, 1095 Budapest, Komor Marcell u. 1.)
Kiállító művészek: Altorjai Sándor (HU), Altorjay Gábor (HU), Bak Imre (HU), Juraj Bartusz (CS-SK), Birkás Ákos (HU), Peter Blake (GB), Boris Bučan (YU-HR), Csutoros Sándor (HU), Radomir Damnjan Damnjanović (YU-BIH), Allan D’Arcangelo (USA), Jim Dine (USA), Stano Filko (SK), Vera Fischer (YU-HR), Galántai György (HU), Tomislav Gotovac (YU-HR), Gulyás Gyula (HU), Gyémánt László (HU), Raymond Hains (F), Richard Hamilton (GB), Al Hansen (USA), David Hockney (GB), Hopp-Halász Károly (HU), Robert Indiana (USA), Sanja Iveković (YU-HR), Zmago Jeraj (YU-SLO), Boris Jesih (YU-SLO), Jasper Johns (USA), Dragoš Kalajić (YU-SRB), Keserü Ilona (HU), Kismányoki Károly (HU), Běla Kolářova (CS-CZ), Julius Koller (CS-SK), Konkoly Gyula (HU), Korniss Dezső (HU), Nikola Koydl (YU-HR), Körösnény Tamás (HU), Natalia LL (PL), Lakner László (HU-D), Jean-Jacques Lebel (F), Roy Lichtenstein (USA), Richard Lindner (D-USA), Janez Logar (YU-SLO), Juraj Meliš (CS-SK), Alex Mlynářčík (CS-SK), Claes Oldenburg (USA), Dušan Otašević (YU-SRB), Paizs László (HU), Neša Paripović (YU-SRB), Miša Pengov (YU-SLO), Pinczehelyi Sándor (HU), Marko Pogačnik (YU-SLO), Robert Rauschenberg (USA), Mimmo Rotella (I), Rudolf Sikora (CS-SK), Siskov Ludmil (HU), Leonid Šejka (YU-SRB), Szenes Zsuzsa (HU), Szentjóby Tamás (HU), Joe Tilson (GB), Tót Endre (HU-D), Milena Usenik (YU-SLO), Vilt Tibor (HU), Wolf Vostell (D), Andy Warhol (USA), Tom Wesselmann (USA), Jurry Zieliński (PL), Jana Želibská (CS-SK)

Pop címen, a minneapolis Walker Art Centerben *International Pop* címen is látható hasonló kiállítás. Peter és Irene Ludwig gyűjteményéből (amelynek darabjaiból készült a kölni és a bécsi kiállítás is, és most egy részük Budapestre került) itt látható művek egyrészt a pop art emblemikus művészeinek (Jasper Johns, Roy Lichtenstein, Claes Oldenburg, Robert Rauschenberg, Andy Warhol, Tom Wesselmann, stb.) ikonikus alkotásai, de kevésbé ismert alkotókat (Allan D’Arcangelo, Richard Lindner, stb.), sőt az amerikai vonulaton kívül az irányzat európai képviselőinek (Peter Blake, Richard Hamilton, David Hockney, Mimmo Rotella) munkáit is láthatjuk. A 200 művet bemutató budapesti kiállítás különlegessége, hogy a korszak magyar és kelet-európai alkotóinak műveit itt egyidejűleg láthatjuk, ami egyedülálló vállalkozás a pop art történetében.

Az a magyar művész, aki a hatvanas években Nyugat-Európába vagy az USA-ba utazhatott, szembesült a pop arttal, a modern reklámokkal és plakátművészettel, valami újjal. A vasfüggöny mögött is élni kezdett a pop art. Lakner László Rauschenberg hatására 1964-ben hozta létre montázsait. Konkoly 1965-ben tért haza Párizsból. Tót Endre 1968-ban jutott ki Londonba. Keserű Ilona 1963-ban olaszországi tanulmányúton vett részt, tovább maradt a kelleténél, hét évig nem kapott útlevelet. A hazai gesztusfestészet a pop art képi világával (fotók, újságkiadvágások, újságdarabok stb.) gazdagodott. Az üres tér kirakása vált a képek lényegévé. Jovánovics György felfújt zacskókból készült fallosza, gyertyalángot imitáló figurája (*Petit Polichinelle*, 1966) is a pop art hatását mutatja. Itt már a tárgyak saját magukat képviselik, humorosan és ironikusan. Nincs utalás és asszociáció. Csak trauma, amit a *pop art művészi szabadságának megismerése* jelentett (Keserű Katalin: *Variációk a pop artra*, Új Művészet Kiadó, 1991).

A régió művészetének érdekessége, hogy egy-két kivételtől (a magyar Altorjai Sándor, a szerb Dušan Otašević, a horvát Boris Bučan) eltekintve olyan művészt nem találunk, aki kizárólag a pop artban tevékenykedett volna. A jugoszláviai pop artra jellemző egyfajta szürrealista hatás, ami a magyar művészetben inkább szürnaturalista keveredéssel jelenik meg például Konkoly Gyula vagy Lakner László festményein. A pop art másik határát épp a hiperrealizmus jelenti, mint ahogy Siskov Ludmil, Birkás Ákos, Marko Pogačnik vagy Claes Oldenburg munkáiban látjuk. A kelet-európai alkotók részben fáziskéséssel, és főleg eltérő kontextusok, eltérő társadalmi-politikai-gazdasági-kulturális viszonyok között hozták létre pop art vagy a pop art által inspirált műveiket. A korszak egyik, az uralkodó művészetfogalom legradikálisabb felfogása alapján tevékenykedő Fluxus hatása is felbukkan a pop art alkotásokban (pl. Szentjóby Tamás). Bizonyos műveket pedig elsősorban a konceptuális művészet példái-ként tartunk számon (pl. Július Koller, Sanja Iveković). A kelet-európai közegben a tárgyak hétköznapisága és egyfajta szegényessége a jellemző (a magyar alkotók műveiben még akkor is, amikor már a fridsider-szocializmusban – az 1970-es években – nem az élelmiszer, hanem a tartós fogyasztási cikkek, pl. a hűtőszekrény, azaz fridsider tömeges vásárlása dominált), és így nem annyira a fogyasztás kultuszának kritikája jelenik meg, hanem a helyi kultúrából származó hétköznapi tárgyak „átlényegítésének” leszünk a tanúi (Keserű Ilona, Szenes Zsuzsa, Tomislav Gotovac, Běla Kolářová, stb.).

A kiállításon számos ismert és kevésbé a köztudatban élő női művész munkáját láthatjuk (Vera Fischer, Miša Pengov, Milena Usenik, Sanja Iveković, Jana Želibská, Natalia LL, Keserű Ilona, stb.). Ez többek között azért is fontos, mert a pop art egyik közkedvelt megoldása a női test tömegmédiákra jellemző, szexualizált ábrázolásmódjának átvétele volt, ugyanakkor nagyon kevés női művészt ismerünk, akinek a tevékenységét ebbe az irányzatba sorolhatjuk.

Keserű Ilona a *Pár*, 1967 című alkotásán a motívumok ütköztetése szembetűnő. Az édeskés polgári kultúra motívumai a háttér ornamentikájában a cukormázás mézeskalács rajzolatok hálózatával vásárinak is mondhatók, az aktrajzon az alakok feje újságból kivágott Julie Christie és Ringo Starr reklámosságával és az applikált művirág rózsákkal.

Andy Warhol nem a magasművészet eszközeivel dúsitotta fel a reklámgrafikát, hanem éppen ellenkezőleg, a tömeghirdetés harsány képi eszközeit emelte be a képzőművészet világába. A szupermarketek tömegtermékei felé fordult, és részben neki köszönhető, hogy mára a múzeumokban a Heinz-féle ketchup és az egydolláros bankjegyek váltották fel a csendéleteket, és képregényhősök és filmszillagok a héroszok világát. A pop art alapmagatartása hangos, sokszor brutális tiltakozás a modern társadalom elidegenedettsége, a közhelyek uralma, az elcsépelet művészi formák ellen. A felfogása és célzata viszont nem teljesen egységes, irányzatai skálája a cinikustól a tragikusig terjed. A média által gyártott fotókból készült szitanyomatai a fikciók fikciói. A szitanyomat, azaz szerigrafia, minden sokszorosítva van, harsány és személytelen. Warhol szitái miközben elszemélytelenítenek, rámutatnak a szokásos reprezentációk közhelyszerű voltára. Színes szitanyomatai a sztárokat dekorációkká változtatják, és az ismétlés révén rádobbnak arra, hogy a replikák olykor eredetibbek, mint az eredeti.

Jasper Johns *Festett bronz / Sörösdobozok*, című műve (1960) a design világába visz, a tömegiparhoz és a tömegfogyasztáshoz. Beemeli a művészetbe a bevásárlóközpontok világát, egyúttal a bevásárlót is. Joe Tilson *Az öt érzék (Ízlelés)* című műve (1968–1969) a filmiparból vesz mintát, a szélesen kirúszoszott száj felidézi Marilyn Monroe arcképét, érzéki ikonográfiáját, magát a bálványt, egyúttal az erotikát. Julius Koller *Tulajdonképpen megjegyzés 2. (Anti-kép)* műve (1968) ellentéte Joe Tilson alkotásának. Szolid és hideg, talán szemérmes is, és valamiféle giccsfelhő, virághalom közepette látunk egy nőt, akinek mosolya, nyitott szája ugyanúgy kihívó. Mimmo Rotella *A képernyő* (1965) képe a televíziót idézi meg, férfi és nő viszonyát, visszafogottan, de nyitva hagyva az ajtót a néző számára, kukucskáljon, ha akar, de a saját képzeletében.

Roy Lichtenstein *Vörös csűr II.* (1969) műve akár egy fametszet, nem fekete-fehér, hanem piros-kék-sárga-zöld. A falosz motívum egyértelmű. Nincs esemény, csak egy zsánerkép, izgatógó színekkel. Siskov Ludmil *Asztronauták* (1968) képe nem a sci-fi világába vezet, hanem a valóságba, a holdra szállásra, amely 1969-ben be is következik. A világűr meghódítása új kihívás, látjuk a történéseket, a mindennapi diskurzusok tárgyát képezik az űrutazások. Andy Warhol *Narancssárga autóbaleset*, 1976-os művében az ismétlődést látjuk, ami a pop art lényeges vonása. Redundáns információt kapunk, mintha a tv-ben tizedszerre is ugyanazt a reklámot látnánk. Bak Imre *Marika* (1967) képén nem Marilyn Monroe-t és nem az amerikai zászlót látjuk, ironikus utalás Andy Warhol korábbi művére. Claes Oldenburg *Tűzhely (Válogatott ételek tűzhelyen)* (1962) installációja egy életformára emlékszik, annak állít emlékművet. A tárgyak élethűek, műviségük ellenére azok. Nem helyettesítenek semmit, nem egy pannotikumban vagyunk, hanem a tárgyak reális világában. Jana Želibská *Triptichon* (1969) alkotása egyszerre idézi fel a szecessziót, magát Klimtet – sőt Muchát – és Botticelli Vénuszát. A reneszánsz szépségnek már nincs arca, szeme, szája. Arcnélkülisége ikonná válik, motívummá, kirakós játékká. Az egyik teremben Warhol héliummal feltöltött, párna formájú *Ezüst felhői* lebegnek. Vajon melyik mögött rejtőzik Andy, csóválja ezüstszínű parókás fejét és nevet rajtunk. Nevezzünk mi is. Mindenki lehet művész!